

ХВОРОБА, ТВОРЧІСТЬ І ЖИТТЯ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Валентина Мойсєнко,

*докторка медичних наук, професорка, кафедри пропедевтики
внутрішньої медицини №2 Національного медичного
університету імені О.О. Богомольця, академік Національної
Академії наук Вищої освіти України
(м. Київ, Україна)*

Інна Шостка,

*кандидатка медичних наук, асистентка кафедри внутрішньої
медицини № 3 Національного медичного університету імені
О.О. Богомольця (м. Київ, Україна)*

Наталія Гарченко,

журналістка (м. Київ, Україна).

В статті описуються хвороби, якими страждала Леся Українка, починаючи з раннього дитинства. Спочатку це був важкий туберкульоз кісток, який лікували різними на той час поширеними методами, включаючи хірургічне лікування. Пізніше виявили туберкульоз легень та нирок. Згадуються світила медицини, які боролися за життя Лесі, родина, друзі, кохані чоловіки. Описується останній трагічний період життя поетеси.

Ключові слова: *Леся Українка, хвороби, життя.*

The article describes the diseases that Lesya Ukrainka has suffered from since early childhood. Initially, it was severe bone tuberculosis, which was treated by various methods common at the time, including surgical treatment. Pulmonary and renal tuberculosis were later detected. The luminaries of medicine who fought for Lesya's life, family, friends, beloved men are mentioned. Describes the last tragic period of the poet's life.

Key words: *Lesya Ukrainka, diseases, life.*

Існує думка, що хвороба Лесі бере свій початок від стану здоров'я її матері, відомої письменниці та етнографа Олени Пчілки. Леся з'явилася на світ неочікуваною, невдовзі після народження її старшого брата Михайла, первістка в сім'ї. Період між народженням двох дітей виявився занадто коротким, мати перенесла нервовий зрив, та страждала на важку форму анемії, через яку не могла годувати маленьку Лесю груддю. Ніби то, саме тоді, із розбавленим коров'ячим молоком, до організму дівчинки потрапила інфекція. Корова було хвора на туберкульоз.

Достеменно невідомо, правда то чи ні, але версія вірогідна та має право на існування. Але справжнім спусковим гачком хвороби, що переслідувала 30 років стало 6 (18) січня 1881 року, коли Леся прийшла подивитися свято Водохреща на річці Стир. Крига проломилася під вагою багатьох людей і вода потекла по її поверхні. Дівчинка тоді промочила ноги. Невдовзі почалися сильні болі в правій нозі, медики ставили хибні діагнози – ревматизм, або, як вважав київський лікар Мерінг, «недокрівна золотуха». Останній радив ліки від недогрів`я та солоні купелі. Так почалися поневіряння дівчинки по лікарнях та лікарях. Потім біль перейшов до лівої руки, заболіли фалангові кісточки, дівчинці вже було важко грати на улюбленому фортепіано. Руку вона носила підв`язаною [1, с. 74].

Правильний діагноз - туберкульоз кісток поставив земський лікар Борткевич з Гадяча. Він же рекомендував звернутися до хірурга. Але операцію дівчинка відтягувала. Мстила руку йодом, мочила в солоній воді, від чого злазила шкіра. Щоб відволіктися від болю, брала навіть уроки гри на фортепіано, у дружини композитора Миколи Віталійовича Лисенка, Ольги Олександрівни. Тільки на початку жовтня 1883 року батько повіз Леся до Києва, де операцію їй зробив в університетській клініці професор Рінек. Там їй підтвердили діагноз туберкульозу кісток. Уражені кісточки видалили під хлороформною анестезією, від якої Леся почувалася дуже погано. [1, с. 76]

Через загальну слабкість та часті переїзди (зміну кліматичних умов настійно вимагав туберкульоз) Леся часто хворіла на ларингіт, ангіну, малярію – недуги змінювали одна одну. Лікували дівчину, згідно її листам, традиційними для того часу опієм та морфієм, а також хлороформом, від якого їй завжди ставало зле. Боролися з інфекцією й звичайною касторкою, а також першими антибіотиками: вони називалися «гідрастис», по народному – жовтокорінь, та мали гомеопатичні властивості. За два роки після операції на руці розпочалися сильні болі в нозі. Ходити було важко – іноді вона навіть не могла перетнути своє помешкання. Знову звернулися до професора Рінека, який рекомендував «витягування» на два місяці та «харчування». Лікували Леся й народними методами: щоб збити температуру, обтирали отцом, водою зі спиртом, накладали для полегшення дихання гірчичники, ставили банки від бронхіту.

В 1889 році Леся разом із мамою, відомою письменницею Оленою Пчілкою, приїхала на Сумщину, до села Косівщини, де

мешкала цілителька Параска Богуш. Лагідна жінка з непростою долею, колишня кріпачка, взялася лікувати дівчину. Платню вона ніколи не встановлювала – кожен міг дати стільки, скільки вважав за потрібне. Протягом травня Леся приймала ванни з парами трав, вигрівалася на селянській печі, пила чаї з лікарських рослин. Невдовзі стан її покращився настільки, що вона могла зав'язувати шнурки та ходити не з костурами, а з палицею. В цей час Леся багато працює та читає – власне, це був один із способів відволіктися від хвороби. Написана збірка віршів «На крилах пісень», та в 1893 році вийшла друком у Львові.

Слід зазначити, що Леся ніколи не скаржилася на здоров'я, а інформацію про те, як вона себе почувала, як її лікували, можна знайти тільки в її листах та біографії, написаній рідною сестрою Ольгою Косач - Кривенюк. До речі, саме з нею Леся найчастіше радилася щодо ліків, бо та була випускницею Жіночого медичного інституту в Санкт-Петербурзі та якийсь час працювала лікарем в Ломанській Кам'янці, що на Катеринославщині. В своїх листах Леся писала про все дуже докладно, перераховуючи назви препаратів, а стан свій часто описувала з гумором. [1, с. 78]

У 1895 році вмирає її улюблений дядько, Михайло Драгоманов – вчений, публіцист, суспільний діяч. Це саме від нього Леся запозичила своє псевдо – той часто підписував твори словом «Українець». Леся дуже переживала цю смерть, і невдовзі стан її здоров'я погіршився. Посилився біль в нозі, траплялися запаморочення через анемію. Почала турбувати друга нога, і для лікування застосовували йодоформ. Процедура виявилася дуже болісною. Після першого введення препарату біль посилювався на п'ять діб, але потім вщухав і знову з'являвся. Для тамування болю довелося застосовувати морфій. Все це призвело до нервового зриву.

Знову спасінням стала творчість, а також – широке листування та зустрічі із однодумцями та просто цікавими людьми. У 1897 році Леся жила в Криму на віллі вірменського лікаря Мартироса Сергійовича Деріжанова. Він лікував нервові напади, застосовуючи холодні втирання, ванни, бром. Та не міг збагнути, чому всі інші лікарі брали до уваги тільки хвору ногу, і ніколи не звертали увагу на стан нервової системи. Таке недбале ставлення до анамнезу вважав неприпустимим.

В цей період на Лесю чекало кохання – таке ж болісне, як і її тілесна хвороба, бо без взаємності. Із білоруським шляхтичем Сергієм Мержинським, соціал-демократом, пропагандистом

марксизму, співорганізатором I з'їзду РСДРП вона познайомилася в Ялті. Він також хворів на сухоти, та перебував у Криму на лікуванні. Леся була закохана, Сергій же вважав їх стосунки дружніми, та навіть діловими. Проте, вони дуже цікаво проводили час, багато гуляли пішки. Навіть сходили разом на гору Ай-Петрі.

Одночасно Леся готувалася до операції на нозі. Її прооперували в 1899 році, в Потсдамі, в приватній клініці професора Ернста фон Бергмана. Операція Лесі пройшла вдало. Але лише за три тижні вона змогла описати в листі свій стан. Медики застосовували гіпс, перев'язки, бром і сульфонал, щоб полегшити біль. Гіпс весь час кришився, через що навіть спати було важко. Єдине, чим Леся могла себе заспокоїти – це читання іноземних книжок. Коли гіпс зняли, стало легше. [1, с. 80]

З поверненням додому на Лесю чекав черговий удар. Прийшла звістка про те, що Мержинському стало зле. Леся відразу зібралася їхати до Мінська, де мешкав її коханий. Мати була проти того, щоб донька їхала до чоловіка із відкритою формою сухот, але та її не слухала. Вона два місяці невтомно доглядала за хворим. Іноді йому ненадовго ставало легше, але смерть була невідворотною. Поховавши друга, Леся повернулася додому, і тут на неї спіткало нове випробування. Почався кашель – сухий, потім мокрий, а далі з кров'ю. За усіма симптомами, це був туберкульоз легенів. Але лікар, що оглянув Лесю, ординатор віденської лікарні, особливого лікування не призначив – порадив лише гірський клімат.

Леся попрямувала на Буковину, і там, у горах, їй дійсно стало легше, хвороба відступила. Їй радили їхати до Італії. Тамтешні лікарі знайшли схильність до чахотки, але не саму хворобу. Їй запропонували цілу низку прогресивних на той час методів лікування – X-промені, чи Фінзенову систему, що мала вбивати бактерії. А інші італійські ескулапи наполягали на звичайному сонячному промінні.

В тому ж році, в листопаді лікар Тамбурер діагностував у Лесі туберкульоз нирок. Але на операції не наполягав – казав, що треба обмежитись промиванням. В квітні 1908 року діагноз туберкульозу обох нирок підтвердив у Берліні професор Адольф Израелі. Діагностував він і загострення сечового міхура. Лікування призначив іхтіолом – протизапальним засобом, що має місцеву знеболювальну та антисептичну дію, та сироліном. [1, с. 82] В подальші роки маршрут Лесі лежав у Євпаторію, потім Грузію, врешті решт – Єгипет. І всі зусилля докладалися

вже не до лікування, а просто до підтримання більш-менш стерпного стану. Леся писала про це в листах із гіркою іронією.

На початку 1909 року Леся перебувала в Грузії. В листопаді того ж року пароплавом із Батумі вирушила до Хелувану, південного передмістя Каїру. Але вже 30 квітня 1910 року змушена була повернутися до Одеси, бо на життя на чужині не вистачало грошей. Після нетривалого відвідування Києва поїхала до Телаві, де служив її чоловік, Клемент Квітка, з яким вона взяла шлюб в 1907 році. Лесі ставало все гірше. Стан її здоров'я знову вимагав переїзду до Єгипту, але коштів не було. Тільки в січні 1911 року Леся змогла покинути батумський порт та рушити до землі фараонів. В червні повернулася до Кутаїсі. Жити тут було важко – на все місто працювала лише одна аптека. І один лікар, який спеціалізувався на... судових розтинах. [2] В жовтні 1912 року Леся випливає з одеського порту до Єгипту. Повернулася в квітні 2013-го.

В травні їде до Кутаїсі, попередньо завершивши деякі справи. Там, у Грузії їй знову стає гірше, щодня – жовчна блювота. Лікарі підозрюють малярію та радять переїхати зі спекотного Кутаїсі до гірського містечка Сурамі. Воно й стало її останнім прилистом. Чисте повітря, гарна природа. Леся дивилася на краєвид навколо із шезлонгу на балконі.

В червні Климент Квітка сповістив родину про погіршення стану здоров'я Лесі. В останні дні поетеси доглядали сестра Ізидора, місцева мешканка Софія Цукірідзе та лікар Дмитро Пашиков. Леся не могла нічого їсти, крім свого улюбленого морозива з ожини. Свідомості не втрачала, тільки марила вночі. Померла вона на світанку 18 липня (1 серпня) 1913 року. [2] Очевидці розповідають, що очі поетеси в останні її часи із світло-сірих стали блакитними. Можливо, вчені коли-небудь пояснять цей феномен, але шанувальники кажуть, що вони просто наповнилися небом, на яке злетіла її чиста душа. Поховали Лесю Українку в Києві, на Байковому цвинтарі.

Література

1. Пустовіт В.Ю. Соціокомунікативний аспект медичної теми в епістолярії Лесі Українки / Образ, 2016. Вип. 3. С. 74 – 83.
2. Рудяченко О.В. Леся Українка. Порятуй мене від самої себе / Мультимедійна платформа іномовлення України «Укрінформ».
3. Відеофільм «Історична правда з Вахтангом Кіпіані: Не така як всі». <https://www.youtube.com/watch?v=UcbhCVc4FU8&t=583s>
4. Відеофільм «Леся Українка. Місія». <https://www.youtube.com/watch?v=gNpQt6P7n7Y>